

Бідняк Г.С.

викладач

(Дніпропетровський державний
університету внутрішніх справ)

УДК 343.985

ТЕХНІЧНА ЕКСПЕРТИЗА ДОКУМЕНТІВ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ШАХРАЙСТВ

Висвітлено окремі питання можливостей технічної експертизи документів під час розслідування шахрайств.

Ключові слова: технічна експертиза документів, розслідування шахрайств, печатки, штампи, рукописний текст, підпис, об'єкти, що досліджуються.

Постановка проблеми. Під час розслідування злочинів будь-якої категорії, шахрайств у тому числі, нерідко виникає необхідність у використанні спеціальних знань. Найбільш ефективною формою використання таких знань на досудовому слідстві є призначення судових експертиз. Згідно із ст. 2 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз, яка затверджена наказом Міністерства юстиції України № 53/5 від 08.10.1998 р. [1], одним із основних видів експертиз, які проводяться в експертних установах, є криміналістична, різновидом якої є технічна експертиза документів.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Питання про призначення та проведення експертиз у наукових працях висвітлювали такі вчені-криміналісти: Т.В. Авер'янова, Л.Ю. Ароцкер, В.П. Бахін, Р.С. Белкін, В.Д. Берназ, А.І. Вінберг, А.Ф. Волобуєв, В.Г. Гончаренко, Г.І. Грамович, А.В. Іщенко, Н.І. Клименко, В.О. Коновалова, Ю.Г. Корухов, В.С. Кузьмічов, В.К. Лисиченко, В.Г. Лукашевич, Є.Д. Лук'янчиков, О.Р. Россинська, М.В. Салтевський, М.Я. Сегай, І.Я. Фрідман, В.Ю. Шепітько, О.Р. Шляхов, М.Г. Щербаковський та інші. Останнім часом проблематика цього питання досліджувалася Л.М. Головченко, А.І. Лозовим, І.В. Пирогом, Е.Б. Сімаковою-Єфремян. Безумовно, ці науковці зробили вагомий внесок у науковий розвиток та методологію експертиз. Але на сьогодні існують певні проблеми під час їх призначення. Нерідко особи, які призначають експертизу, у недостатньому обсязі володіють інформацією про можливості технічної експертизи документів, поставлені на їх вирішення питання виходять за межі компетенції експерта або взагалі не потребують спеціальних знань. Непоодинокими є випадки неправильного поводження з документами, що досліджуються, неякісного відібрання зразків для порівняння та не в повному обсязі, або представлені зразки мають сумнівне джерело походження і не можуть використовуватися як достовірні.

Помилки та недоліки, яких припускаються суб'єкти доказування під час

призначення технічної експертизи документів, можуть стати причиною порушення кримінально-процесуальних строків, складання недостатніх та необґрунтованих висновків, експертної помилки, що негативно впливає на процес розслідування. Все вищевказане й обумовлює актуальність теми статті.

Мета даної роботи полягає у дослідженні особливостей технічної експертизи документів при розслідуванні шахрайств.

Виклад основного матеріалу. Результати узагальнення та аналізу кримінальних проваджень про шахрайство показують, що предметом шахрайства в 45 % випадків від загальної кількості справ про шахрайство є грошові кошти (українські гривні, долари США, російські рублі та євро), квартири та будинки – 10 %, вироби з дорогоцінних металів – 13 %, побутова техніка – 7 %, оргтехніка – 3 %, сільськогосподарська продукція – 5 %, паливно-мастильні матеріали – 6 %, земельні ділянки – 2 %, автотранспорт – 4 %, цінні папери – 5 %. Наведені дані свідчать про широту діапазону предмета злочинного посягання і про те, що більшість шахрайств вчинюється за допомогою різноманітних документів у широкому розумінні (письмових, графічних, електронних тощо). Важливо на початковому етапі розслідування встановити яким саме чином підроблявся документ, що буде підґрунтям для подальшого розслідування (висунення версій, встановлення способу вчинення шахрайства, встановлення злочинців тощо).

Техніко-криміналістична експертиза документів включає дослідження матеріалів документів та дослідження реквізитів документів. При розслідуванні шахрайств використовуються обидві групи.

Науково-технічний прогрес сприяє застосуванню більш досконалих способів фальсифікації документів. Для того щоб підробити документ шляхом монтажу, раніше вклеювалися частини інших документів, а потім окремі частини «дороблялися» шляхом внесення класичних часткових змін, таких як підчистка, дописка, дорисовка, травлення, змивання. Виявити ознаки такої підробки було нескладно. Але з появою копіювально-множувальної техніки вказаний спосіб підробки використовується для виготовлення проміжного документа, з якого потім робиться електрофотографічна копія. Ще одним варіантом, який використовують шахраї, є сканування оригіналу документа з комп'ютерною обробкою та роздрукуванням на струменево-крапельному чи лазерному принтері. У вказаному способі труднощі полягають у тому, що різноманітні комп'ютерні програми типу «Fotoshop» дозволяють внести зміни в документ і не залишити ознак цих змін.

У практиці проведення експертиз проблемним питанням є дослідження відбитків печаток та штампів. Раніше штемпельно-граверні майстерні діяли згідно з Інструкцією про порядок видачі міністерствам та іншим центральним органам виконавчої влади, підприємствам, установам, організаціям, господарським об'єднанням та громадянам дозволів на право відкриття та функціонування штемпельно-граверних майстерень, виготовлення печаток і штампів, а також порядок видачі дозволів на оформлення замовлень на виготовлення печаток і штампів та затвердження умов і правил провадження дія-

льності з відкриття та функціонування штемпельно-граверних майстерень, виготовлення печаток і штампів [4]. Експерти мали інформацію про технології виготовлення печаток та штампів, знали вимоги, які до них пред'являлися, і, звісно, мали можливість за певними ознаками відрізнити кліше одне від одного. Ситуація ускладнилася після того як наказ МВС № 5 від 11.01.2011 р. скасував вказану Інструкцію, що сприяло законодавчій неврегульованості. Новітні технології дозволяють застосовувати легке у користуванні обладнання для виготовлення кліше печаток та штампів сучасними способами, яке використовують у своїй злочинній діяльності і шахраї. Усе це негативно впливає не тільки на роботу експертів, а і підвищує рівень злочинності, зокрема, сприяє вчиненню шахрайств.

Основними сучасними способами виготовлення печаток та штампів є:

- фотополімерний спосіб;
- лазерне гравірування по гумі (з використанням апаратів LaserGraver, Basel-Sheel, TROTEC тощо);
- вулканізація гуми з матриць, які отримані у процесі фрезерування.

Виготовлення підробок вказаними способами потребує певних матеріальних витрат. Чим більша майбутня вигода, тим більше часу і коштів шахраї витрачають на підробку і тим якісніша остання. Нерідко злочинці використовують більш прості загальнодоступні способи. Серед них ми можемо виділити малювання відбитка печатки безпосередньо на документі, малювання на кліше з подальшим нанесенням на документ, вологе копіювання, перенесення відбитка зі справжнього документа в підроблений за допомогою різних кліше (яйце, відфіксований фотопапір), із застосуванням поліграфічних форм плоского або високого друку, із застосуванням копіювально-множувальної техніки шляхом монтажу або безпосередньо. Встановити їх можна за певними ознаками.

Технічна підробка підпису, як зазначає В.Ю. Шепітько, являє собою наслідування почерку особи, від імені якої виконується підпис, або з використанням різних технічних засобів. Підпис може бути підроблений шляхом: 1) виконання підпису звичайним наслідуванням іншої особи; 2) копіюванням підпису «на просвіт»; 3) передавлювання через копіювальний папір; 4) передавлювання дійсного підпису загостреним предметом на інший документ з наступним обведенням; 5) виготовлення факсиміле зі справжнього підпису; 6) використання комп'ютерних можливостей сканування справжнього підпису з наступним принтерним роздрукуванням на документі [5, с. 100]. В.В. Бірюков додатково виділяє копіювання перенесенням барвника штрихів підпису-оригіналу [2, с. 183].

Зазначимо, що у разі виконання підпису з наслідуванням почерку іншої особи проводиться почеркознавче дослідження і при наявності відповідного порівняльного матеріалу зазвичай нескладно провести ідентифікаційне дослідження. Але якщо наявна підробка підпису з використанням технічних засобів, проводиться техніко-криміналістична експертиза документів. У даному випадку ідентифікація такого підпису ускладнюється або є зовсім

неможливою, тому що ознаки почерку виконавця не відображаються.

Складною є ситуація при проведенні комплексної експертизи (почеркознавчої та техніко-криміналістичної експертизи документів), коли на дослідження надаються не оригінали документів з підписами та короткими рукописними записами, а їх копії. Спочатку вирішується питання стосовно монтажу. Особливо звертається увага на ознаки перетинання рукописів, підписів з відбитками печаток (штампів), лініями графлення, друкованим текстом, текстом бланка тощо. При категоричній негативній формі висновку можливе подальше почеркознавче дослідження. Так, у 2005 році при розслідуванні шахрайства у сфері нерухомості оперуповноваженим ДСБЕЗ УМВС України в Дніпропетровській області були зроблені ксерокопії ряду документів, у тому числі трудової книжки. В процесі кримінального провадження оригінал трудової книжки був знищений шахраями. Тому на вирішення експертизи були поставлені питання стосовно копій документа. Експерт надав відповідь у категоричній формі: «Оригіналом для копіювання підпису у графі «Підпис директора» у трудовій книжці, копія якої надана на дослідження, послужив підпис, виконаний громадянином Н.». Суд, допитавши експерта, прийняв такий висновок як доказ.

Висновки. Таким чином, у кримінальних провадженнях про шахрайства об'єктами техніко-криміналістичних експертиз найчастіше є відбитки кліше печаток (штампів); підписи, що перетинаються з відбитками печаток, бланком документа; підписи, виконані за допомогою технічної підготовки; безпосередньо бланк документа тощо. Нерідко призначається комплексна експертиза – почеркознавча та техніко-криміналістична експертиза документів. Тоді до вищезазначених об'єктів додаються підписи та короткі рукописні записи. Зазначений перелік не є вичерпним, так як способи шахрайства постійно удосконалюються і залежно від них змінюються об'єкти технічної експертизи документів.

Бібліографічні посилання

1. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз, затверджена наказом Міністерства юстиції України № 53/5 від 08.10.1998 р.
2. Криміналістичне документознавство : практ. посібник / В.В. Бірюков, В.В. Коваленко, Т.П. Бірюкова, К.М. Ковальов ; за заг. ред. В.В. Бірюкова. – К., 2007.
3. Методика технічної експертизи документів (загальна частина) / ДНДЕКЦ МВС України. – К., 2007.
4. Про визнання таким, що втратив чинність, наказ МВС від 11.01.99 № 17 : наказ МВС № 5 від 11.01.2011 р.
5. Шепитько В.Ю. Криміналістика : курс лекцій / В.Ю. Шепитько. – 2-е изд., перераб. и доп. – Х., 2005.
6. Шляхов А.Р. Судебная экспертиза: организация и проведение / А.Р. Шляхов. – М., 1979.

Бидняк А.С. Техническая экспертиза документов при расследовании мошенничеств. Рассмотрены отдельные вопросы, касающиеся возможностей технической экспертизы документов, которые возникают при расследовании мошенничеств.

Ключевые слова: техническая экспертиза документов, расследование мошенничеств, печати, штампы, рукописный текст, подпись, исследуемые объекты.

Bidnyak G.S. Technical and forensic examination of documents in investigations of frauds. The article deals with problematic issues which arise when assigning a of technical and forensic examination of documents.

Technical and forensic examination of documents include reaserch of the materials of the documents and details of the documents. In investigation of fraud, both groups are used.

Scientific and technological progress promotes application of more sophisticated methods of documents falsification. Earlier in order to forge a document by inserting certain parts of other documents were glued in and then particular parts were “improved” by making classical changes such as erasure, adscript, drawing, removal by chemical action, flushing. Identifying such signs of falsification was simple. However, with the advent of copying machines the abovementioned method of falsification applied to create transitional document, which is further used for copying electrophotographically. Another option, used by fraudsters is scanning of the original document with subsequent computer editing and printing on ink-jet or laser printer. Major challenges, connected with this method involve usage of various computer programs such as «Fotoshop» which allow make changes to the document without traces of such changes. In the expertise practices, problematic issues include research of seals and stamps.

The latest technologies allow usage of userfriendly equipment for manufacture of seals and stamps cliches with modern means, which fraudsters use in their criminal activity. This negatively affects on expert’s work and increases the level of crime, including commission of fraud.

Elaboration of forged documents by such means requires certain material costs. The higher future possible profits the more time and money fraudsters spend on falsification and the better quality is the forgery. Often, criminals use simple publicly shared methods. Among them such as: drawing of seal on document, drawing on cliché with further transferring on document, wet copying, application, transferring of imprint from original document to the forged document with different types of cliché, using of flat or letter printing forms, using copying machines.

Situation is getting difficult when for comprehensive expertise (handwriting, technical and forensic expertise) instead of originals of documents with signatures and short handwritten records copies presented for studying. Initially the issue regarding editing have to be resolved. During comprehensive expertise special attention paid to the sequence of application of strokes (signatures, stamps, drawing lines, printed text, etc).

Keywords: *technical and forensic examination of documents, fraud investigations, handwriting, signature, studied objects.*

Надійшла до редакції 30.05.2016